

περιγραφήν τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας, εἰ καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν περιγραφάντων ἑλληνικὴν οἰκίαν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς μαρτυρίας Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐκχωρήσας τῆς δόξου τῆς πεπατημένης ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀναφερομένων μόνον εἰς τὸν Ῥωμαῖον Οὐϊτρούβιον. Μνημονευτέον ἐτι καὶ τῆς περὶ εὐνούχων παρακολουθούντων τὰς ἐξερχομένας γυναῖκας ἀπάτης. Ἐπίσης κατ' ἐμὴν γνώμην ἀρκούντως χαρακτηρίζει τὸν ὑπὸ Barthélemy ἐκγαλλισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἢ περὶ γεωργίας κατὰ Ξενοφῶντα ἐγκωμιαστικῆ ἐκθεσις αὐτοῦ. Ποῦ ἢ ἀρρενωπὸς παράστασις τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ τῶν μετὰ τοὺς πόνους τέρψεων καὶ ἡδονῶν αὐτοῦ, καὶ ποῦ ἢ παρὰ τῷ Βαρθελεμείῳ Ἀναχάρσιδι ἐκθηλυτικὴ εἰκὼν τῆς σκιατροφίας καὶ ῥαστώνης; Ἀναφέρεται μὲν καὶ παρὰ Ξενοφῶντι σκιά καὶ ἀνεσις, ἀλλ' ἀπεικονίζεται συνάμα καὶ τὸ ἀρρενωπὸν τῆς περιγραφῆς ἐν τῷ πόνῳ, τῷ ψύχει, τῷ καύτῳ κ. τ. τ. Ὡσαύτως ἐλαφρότερον καὶ κατὰ τοὺς Γάλλους ἐπιπολαιότερον περιγράφονται αἱ ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, ἐνθα γίνεται μόνον ἀπομίμησις τῆς ὀμηρικῆς περιγραφῆς· ἄλλως ἄριστα ἔχουσιν αἱ ἐπὶ τῆς ἀμπελοργίας παρατηρήσεις τῆς πείρας.

Κατὰ νεωτέρους χρόνους, ὅτε ἡ ἀρχαιομάθεια ἐστρατολόγησεν ἐν τῇ σοφῇ Γερμανίᾳ ἐπιστήμονας καὶ ἀκαμάτους σκαπανεῖς, ἀνεφάνησαν ἐν αὐτῇ σπουδαιότατα καὶ κριτικώτατα συγγράμματα, προτιθέμενα τὴν περιγραφήν ἢ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἢ ἐνὸς ἰδιαιτέρου φύλου ἢ καὶ μιᾶς πόλεως καὶ χώρας κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐγένετο μνεία καὶ περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων. Ἐν τούτοις μνημονευτέον τῆς ὑπὸ Wachsmuth ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ⁽¹⁾, τῶν Δωριέων τοῦ Müller ⁽²⁾ καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ A. Böckh «Πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων» ⁽³⁾. Ἀλλ' ἐν τῷ πρώτῳ τούτων τῶν συγγραμμάτων τὸ ἐκτεταμένον αὐτοῦ σχέδιον εὐλόγως παρεχώρησεν ὀλίγην θέσιν πρὸς ἀκριβεστέρας ἐκθέσεις· διότι μόνον μετὰ πλήρη σύνοψιν καὶ παραβολὴν τοῦ διασωθέντος ὕλικου καὶ μετὰ ὄριμον μελέτην τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἔθους γίνεται δυνατὴ ἡ διαγραφὴ σαφοῦς εἰκόνοσ τοῦ βίου καὶ πολλάκις καταδεικνύεται ὅτι θεωρίαι, κατ' ἐπιφάνειαν ἀρκούντως στηριζόμεναι ὑπὸ μαρτυριῶν, γίνονται ἀμφίβολοι δι' ἄλλων ἢ καὶ ἀντικρως ἀναιροῦνται, ἐν δὲ τῇ γενικωτέρᾳ μονογραφίᾳ τοῦ Müller ἢ εὐσυνείδητος φιλοπονία τοῦ συγγραφέως κολάζεται ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸ περιγραφόμενον φῶλον ἐνθουσιασμοῦ αὐτοῦ, ἢ δὲ τοῦ κριτικωτάτου καὶ δαιμονίου A. Böckh συγγραφῆ διατελεῖ πρό-

(1) Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des Staats von Wilhelm Wachsmuth. 1826—30. 2e Aufl. 1846. Halle. II Bde.

(2) Ot. Müller's Die Dorer, vier Bücher. Breslau, 1824. 2e Aufl. von F. W. Schmeidewin. 1844. II Bde. 8.

(3) Die Staatshaushaltung der Athener, von August Böckh, III Bde. 8. Berlin. 2e Aufl. I καὶ II Τομ. 1851, III Τομ. 1 Aufl. 1841.

τυπος ἐν τῷ εἶδει, διαχαράζασα τὴν ἀληθῆ καὶ ἀκριβεστάτην ὁδὸν πρὸς ἔρευναν καὶ διασάφειν τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ τῷ ὄντι ἐκ τοῦ προτύπου ἐργαστηρίου τούτου ἐξέθορον ὡς ἐκ Δουρείου ἵππου τοσοῦτοι ἀριστεῖς ἐν τῇ κριτικῇ ἀρχαιομαθείᾳ. Ἄλλ' ἰδίως μνημονευτέον ἐνταῦθα καὶ τινων ἄλλων εἰδικῶν συγγραφῶν ἢ μονογραφιῶν, οἷον τῶν ποικίλων τοῦ Böttiger τῶν ἐν τοῖς πονηματίοις αὐτοῦ ἐκδοθέντων (1), ἐν οἷς τὰ σπουδαιότατα εἰσὶ τὰ περὶ ἱματισμοῦ. Πολλὰ τῶν ἄλλων πονημάτων αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς χρόνους, καθ' οὓς ποικίλοι περισπασμοὶ ἐκώλυον τὸν ἄλλως εὐσυνειδήτον καὶ εὐλαβῆ συγγραφέα ἀπὸ τοῦ ἀναδραμεῖν εἰς τὰς πηγὰς, καὶ καθ' οὓς ἐνόμιζε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἱκανὴν ἤδη κεκτημένον αὐθεντίαν, ὅπως παρέχῃ ἀξίαν καὶ κούφοις ἐρανίσμασιν· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις ὑπάρχουσι πλεῖστα, ἅπερ κατὰ τρόπον ἐπιτόλαιον, λελογισμένον πρὸς ἀνεσίαν καὶ ψυχαγωγίαν ἀναγνωστῶν ἡμεριῶν τοῦ συρμού καὶ ἡμερολογίων, πραγματεύονται τὰ μηδαμινώτατα καὶ εὐτελέστατα τῶν ζητημάτων, οἷον ἂν αἱ Ἑλληνίδες εἶχον ἀνάγκην ῥινομάκτρων κ. τ. Διὸ καὶ ὑπὸ τινος ἀπεκλήθη «ἀρχαιοτήτων καπηλεῖον». Σημειωτέον ὅτι καὶ αὐτὸς πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ προσπαθεῖ ἀποτρίψαι ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἰδέαν ὅτι ἐἰ αὐτοῖς δύναται τις εὐρεῖν παντοῖα ὡς ἐν καπηλείᾳ ἀρχαιοτήτων, καὶ ὅμως ὅσω συχνότερον ἀναφέρει τοῦτο, τόσω μᾶλλον ἐμπίπτει εἰς αὐτὸ ἕνεκα τῆς ἀπαραιτήτου ἀνάγκης τοῦ λεπτολογεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις. Ἰδίως ἐν πολλοῖς ἐξελέγχεται ὁ Böttiger παρανοῶν, παρεξηγῶν ἢ λησμονῶν.— Μετὰ πλείονος σπουδαιότητος, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείονος μεροληψίας καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐπραγματεύθη περὶ τινων μερῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὁ ἰδίως ἐκ τῆς ἀνθολογίας τῶν ἐπιγραμμάτων κλεισθεὶς Jacobs ἐν εὐφροεστάτοις συγγραμμάτιοις (2) ἰδίως ἐν τόμῳ 3 καὶ 4 περὶ ἀνατροφῆς ἐν τῷ λόγῳ «περὶ τῆς πρὸς τὴν ἠθικότητα ἀνατροφῆς τῶν Ἑλλήνων», καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν γυναικῶν ἐν ταῖς αὐτοῦ «Συμβολαῖς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ γυναικείου φύλου». Τὸ πρῶτον πόνημα μετὰ τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ περὶ παιδεραστίας καὶ ἄλλων παραπλησίων ἀντικειμένων ἐστὶν ἐνθουσιώδης ἀπολογία, ἐκθαμβοῦσα διὰ τῆς περὶ ἠθικῆς τάσεως τῶν Ἑλλήνων συνηγορίας καὶ ἡ δευτέρα πραγματεία, ἣ προσήρτηται χαρακτηριστικῆ τῶν Ἑλληνίδων ἐταιρῶν, φέρει ὅλως ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα. Ἄλλ' ὑφίστανται κατὰ δυστυχίαν πολλοὶ πικροὶ λόγοι, καταδεικνύοντες τὸ ὑπολανθάνον ἐλάττωμα καὶ ὡς ὁ βιογράφος ὀφείλει ἀποφεύγειν τὴν ἀποθέωσιν τοῦ βιογραφουμένου, οὕτω καὶ ὁ

(1) C. A. Böttiger, Kleine Schriften archäologischen und antiquarischen Inhalts, gesammelt und herausgegeben von Julius Sillig. III Bde. 2e Aufl. 1850. Leipzig.

(2) Friedrich Jacobs, Vermischte Schriften. 8 Bde. Gotha καὶ Leipzig. 1823—1844.

μέλλων περιγράψαι τὸν βίον καὶ τὰ ἔθιμα ἔθνους οἰουδῆποτε οὐδαμῶς ὀφείλει διαφωτίζειν μόνον τὰ συντείνοντα πρὸς δόξαν αὐτοῦ, παραβλέπων τὰς προσυπαρχούσας κηλίδας ἢ καλλύνων καὶ ψιμυθιῶν αὐτάς. Ἐὰν ὁ Jacobs ἔδειξεν ὑπερβολικὴν αἰσιοδοξίαν, τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τῆς ἀπαισιοδοξίας ἐβάδισεν ὁ Limburg Brouwer (1), ὅστις, δικαίως χαρακτηρίζων μετ' αὐστηρότητος πολλὰ ἀναμφίλεκτα ἐλαττώματα τῶν Ἑλλήνων, φαντάζεται ὅτι ἀνευρίσκει τοιαῦτα πολλάκις καὶ ἐκεῖ, ὅπου οὐδαμῶς ὑπάρχουσιν.

Ἔρχεται μετὰ ταῦτα τὸ ἐποχὴν ποιῆσαν σύγγραμμα τοῦ W. A. Becker, ὁ Χαρικλῆς (2), τὸ ἰδίως εἰς τὸ ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων ἀναφερόμενον. Ὁ εὐσυνείδητος, εὐφυῆς καὶ ἔμπειρος συγγραφεὺς, ἅτε δὴ οὐχὶ μόνον ἀρχαιολόγος δεινός, ἀλλὰ καὶ ἐκδοὺς δύο ἔτη πρότερον ὅμοιον σύγγραμμα εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ῥωμαίων ἀναφερόμενον, ἠρύσατο ὅλην τὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ὕλην ἀμέσως ἐκ τῶν πηγῶν, ἃς διήλθεν ἐπανειλημμένως, λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν ἀπλῶς τὸ ἔθος τοῦ καθ' ἑκάστην βίου, διελθὼν, ὡς λέγει, τὴν διὰ συμπάσης τῆς χώρας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας δολιχοδρομίαν. Ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῶν πηγῶν φρονεῖ ὅτι, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἰδίως οἱ μεταγενέστεροι παρέχουσι πολυτίμους εἰδήσεις, παρὰ πᾶσαν τὴν ἀφθονίαν τῶν γραμματικῶν, καὶ ἡ ἐλαχίστη εἰδήσις ἐκ συγγραφέων κρείττωνων χρόνων ἦν αὐτῷ προτιμότερα, ἢ αἱ ῥήται ἐξηγήσεις ἐκείνων, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γενικεύονται ἐκ γνωστῶν τοιούτων χωρίων ἢ καὶ παρέχονται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν μεταγενεστέρου ἔθους. Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότατοι κατ' αὐτὸν οἱ ἀττικοὶ ῥήτορες, ἐπειδὴ παρὰ τούτοις ὁ βίος προκύπτει ἀφ' ἑαυτοῦ μετ' ἀληθείας καὶ φυσικῆς χροιάς τοιαύτης, ὥστε οὐδὲν αὐτῆς ἀφαιροῦσιν οὔτε ἡ ὑψηλὴ καὶ ποιητικὴ ἰδέα τραγικοῦ ἢ λυρικοῦ ποιητοῦ, οὔτε ἡ σκωπτικὴ καὶ φορτικὴ περιγραφή κωμικοῦ, οὔτε αἱ φανταστικαὶ ἰδανικοῦ φιλοσόφου, οὔτε ἐπὶ τέλος αἱ πραγματικαὶ σχέψεις ἐμπείρου τῆς πολιτικῆς ἱστορικοῦ. Καὶ ἐθεώρησε μὲν εἰκότως τὸ κῦρος τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων μᾶλλον ὀλιγομένον, καὶ ἐν γένει ἐστάθμισε πανταχοῦ τὰς περιστάσεις, ἐν αἷς παρέχεται εἰδήσις τις, ἀλλ' οὐδένα ἔχει λόγον, ὅπως δυσπιστῆ ἐν γένει πρὸς τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, καὶ φρονεῖ ὅτι ἐν γένει, καὶ ἐὰν ἡ διαφορὰ τοῦ ἔθους καταφαίνεται προφανῶς, ἀλλ' ὅμως ἀνευρίσκει τις εὐκόλως ὅτι πάντα τὰ κυριώτατα γνωρίσματα αὐτοῦ διαμένουσι καὶ παρ' ἐκείνοις. Ἐκτὸς τῶν συγγραφέων συνεβουλεύθη καὶ τὰ τεχνικὰ μνημεῖα, ἰδίως τὰ ἐπὶ ἀγγελίων, ἓν αἱ παραστάσεις ἔχουσι πλεῖον

(1) Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs. Groningue. 1833—1842. 8 voll. in-8^o.

(2) Charikles. Bilder altgriechischer Sitte, zur genaueren Kenntniss des griechischen Privatlebens entworfen von W. A. Becker. Leipzig, 1848. 8. καὶ ἐν Β' ἐκδόσει ὑπὸ K. F. Hermann. III Bde. Leipzig. 1854.

καὶ ἀρχαιότερον τὸ κύρος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ εἶδος τῆς συγγραφῆς αὐτῆ ἢ περιγραφομένη ὑπόθεσις ἐνεποίησεν αὐτῷ τὴν ἰδέαν τοῦ ἐκλέξει τὰ κυριώτερα φαινόμενα τοῦ βίου καὶ ἐκθεῖναι αὐτὰ ἐν ὠρισμέναις σκηναῖς καὶ εἰκόσι, καὶ ἔπειτα παραρτῆσαι ἐν παρεκβολαῖς καὶ οἶονεὶ ἐκδρομαῖς τὴν ἀπέραντον ποικιλίαν τῶν διαφόρων χαρακτηριστικῶν τοῦ ἔθους. Ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς σκηναῖς, ἃς θεωρεῖ ὡς τὸ δυσχερέστερον μέρος τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὦν τὸν χρόνον ἔθηκεν ἐπίτηδες ἐν ἐποχῇ παρακμῆς τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἵνα καταφανῆ προφανέστερον ὁ ἰδιωτικὸς αἰ φέρουσι χροιάν μυθιστορήματος μετὰ κωμικωτέρου χαρακτήρος, οὐχὶ δὲ καὶ μετ' ἀκριβοῦς ἐνότητος, ὁ συγγραφεὺς ἤθελεν ἐκθεῖναι τῷ ὄντι ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἀνατομικοῦς καὶ ὀστεολογικοῦς πίνακας, παριστῶντας μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀκριβείας πάντα τὰ ὄστα, τοὺς μυῶνας, τὰ ἀγγεῖα, νεῦρα καὶ ἄρθρα, ἐσκόπει ἀναπαραγαγεῖν κατὰ τὸ δυνατόν τὸν ἀρχαῖον βίον καὶ ἐκθεῖναι τοῖς ἀναγνώσταις οἶονεὶ πανόραμα τι αὐτοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης ἐν ταῖς διεξοδικαῖς παρεκβολαῖς ἔθετο ὡς νόμον τὸ ἐξαίρειν τὰς σπουδαιότατας μαρτυρίας καὶ ταύτας κατὰ τὸ δυνατόν αὐτολεξεῖ, καὶ ταύτην τὴν μέθοδον ἀνευρίσκει σκοπιμωτέραν πρὸς τὸ πείσαι ἕκαστον ἀναγνώστην περὶ τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῶν πορισμάτων. Προετίμησε δὲ ἐν πᾶσι τὸ περιγράψαι κατ' ἐξοχὴν τὸ ἀττικὸν ἔθος, ὡς μᾶλλον ἐγνωσμένον καὶ μαρτυρούμενον, καὶ ὡς ἀντιπροσωπεῖον ἄριστα τὸν γνήσιον ἑλληνισμόν, μὴ παραλείπων ἀμνημόνευτον καὶ τὸ δωρικὸν ἔθος καὶ τὰς κυριώτερας τοπικὰς διαφορὰς. Τὸ πόνημα τοῦ Becker δικαίως ἐξετιμήθη καὶ ἔλαβεν εὐρείαν διάδοσιν καὶ ἀναγνώστας, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ ἐκδόσει τῇ διεξαχθείσῃ ὑπὸ τοῦ Κ. Φ. Ἑρμάννου (1854) ἐγένοντο αἱ προσήκουσαι μεταποιήσεις καὶ προσθήκαι, ἐν αἷς ἐξεμεταλλεύθησαν αἱ πρόοδοι, ἃς μετὰ τὴν πρώτην ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου ἐποιήσατο ἡ ἀρχαιογνωσία.

Ἐξούως μετὰ τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ τοῦ Ἄγγλου J. A. St.-John διεξοδικὸν ἐν τρισὶ τόμοις πόνημα (1), ἐν ᾧ ἐκτίθενται μὲν τὰ τῶν ἀρχαίων ὑπὸ τὸ πρίσμα ὑπὲρ τὸ δέον σημερινῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸν πρακτικώτερον νοῦν τῶν ὁμοειδῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίως κατώρθωσε πραγματευθῆναι πρακτικώτερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ τοῦ καθ' ἑκάστην βίου καὶ τῆς ἐπιμιξίας, ἢ χαρακτηρῆσαι ἀπροκαταλήπτως τὸ ἐθνικὸν ἔθος. Διὸ ἀξία μελέτης μετὰ τινος ἐπεξεργασίας καὶ ἀποχωρισμοῦ τῶν περιττῶν καὶ πλημμυλῶς ἐχόντων τὰ ἐν τοῖς τοιούτοις κεφαλαίοις πορίσματα τῶν ἐπιμελῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ. Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι τὸ ἔργον τῆς περιγραφῆς τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καθίσταται δύσκολον καὶ ἐπὶ συγχρόνου ἔθνους, παρ' ᾧ δυνατόν παρατηρῆσαι ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ πᾶσαν τὴν ὕλικήν κίνησιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου· ἀλλ' ἡ δυσκολία αὐξάνει ἐπὶ πλεί-

(1) The history of the manners and customs of ancient Greece. London. 1842.

στον, όταν πρὸς τοῖς κωλύμασι τοῖς καὶ ἐν εὐνοϊκωτάταις περιπτώσεσι κατ' ἀνάγκην ἐμφράττουσι πᾶσαν εἴσοδον εἰς τὸν ἐνδότερον βίον ἔθνους τινὸς προστεθῶσι καὶ τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς χρονικῆς ἀποστάσεως τοῦ ἐξεταζομένου ἔθνους, τὸ γλίσχρον καὶ ἀντιφατικὸν τῶν μεταδιδομένων ἡμῖν εἰδήσεων, καὶ ἴσως μάλιστα πάντων τὸ πρίσμα τῶν προλήψεων, δι' οὗ συνήθως βλέπομεν πάντα τὰ ὅπωςδῆποτε διαφέροντα τῶν ἡμετέρων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Οὐχ ἤττον νομίζει καὶ οὗτος ὅτι δυνατόν ἀναπλάσαι τὸν σκελετὸν τῆς ἀρχαιότητος· «δυναμέθα, λέγει, ἐνδῦσαι τὰ ὅσα διὰ νεύρων καὶ μυῶν, περιβαλεῖν αὐτὰ διὰ σαρκῶν καὶ δέρματος καὶ ἐπιχρῶσαι τὸ σύνολον διὰ χρωμάτων, ὥστε φαίνεσθαι ζῶν, ἀλλ' εἰ ἀδυνατοῦμεν καταβιβᾶσαι ἀνωθεν καὶ οὐράνιον πῦρ, ἵνα περικαλλύνη ταύτην τὴν ὑπερφυῶς ὡραίαν εἰκόνα, τοῦτο ὑπερβαίνει τὰς δυνατόμεις ἡμῶν». Καταδεικνύει τὴν σπουδαιότητα ταύτης τῆς ἐξετάσεως, ἣτις περιστρέφεται περὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν λαοῦ ἀπαραμίλλου ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐμπεριέχοντος ἐν τῇ σμικρότητι αὐτοῦ τὸ σπέρματα μεγίστων καὶ σπουδαιοτάτων συμβάντων· ἡ δύναμις τῶν Ἑλλήνων, γενομένη μεγάλη καὶ ἐκπληκτικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτῶν, προήρχετο κατ' ὄλοκληρίαν ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἐθῶν αὐτῶν· ἦν ἡ δύναμις τῆς διανοίας· ἦσαν πραγματικῶς ὁ ἥλιος καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ ἠκτινοβόλουν μακρὰν εἰς τὸ περὶ αὐτοὺς σκότος τὰς ζωογόνους ἐκείνας ἀκτῖνας, αἵτινες, ἀντανακλώμεναι ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἔκτοτε περιέλαμψαν τὸν κόσμον. Ἰδίως δὲ περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς αὐτοτελοῦς ἐξετάσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου προσεπάγει· «προεθέμην καταδειξῆαι κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν ἐλληνικῆς οἰκογενείας, τὰς τέχνας, ἀναπαύλας, εὐμαρείας, τὰς εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἀναφερομένας καθιδρύσεις, καὶ ἐκεῖνα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἅπερ παρῆχον ἰδιάζοντα χαρακτῆρα καὶ χροιάν εἰς τὸν κατ' ἐκάστην βίον τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἐν πάσαις ταῖς ἐρεύναις μου ταῖς περιστρεφομέναις περὶ τὴν φύσιν καὶ τὰς αἰτίας ἐκείνων τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, οὔτινες ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἀπετέλεσαν τὴν δόξαν καὶ εὐτυχίαν τοῦ εὐφουεστάτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔθνους, ἐφείλκυσαν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μου αἰ περιστάσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου, ἐξ οὗ ὡς ἐκ πολυχεύμονος πηγῆς μοι ἐφάνη ἐκπηγάζουσα πᾶσα ἡ δημοσία εὐημερία καὶ λαμπρότης αὐτοῦ. Τῷ ὄντι ἡ μεγάλη πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας καὶ δυνάμεως ἔθνους τινὸς πάντως κεῖται περὶ τὴν οἰκιακὴν ἐστίαν. Ἐκεῖ, εἴπερ που καὶ ἄλλοι, σπείρονται καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη καλλιεργοῦνται καὶ περιθάλλονται πᾶσαι αἱ ἀρεταί, αἵτινες μετέπειτα θάλλουσι δημοσίᾳ καὶ ἀποτελοῦσι τὸ κάλλιστον κόσμημα τῆς πολιτείας. Οἱ ἄνδρες πανταχοῦ εἰσιν ἀκριβῶς, οἳ διεμορφώθησαν ὑπὸ τῶν μητέρων αὐτῶν. Ἴδὼν ἐκεῖνα ὑπῆρξαν δουλόφρονες, μικρόφρονες, ἀμαθεῖς καὶ δυστυχεῖς, καὶ οὗτοι ἀποβαίνουσι τοιοῦτοι. Τὸ οἰκιακὸν παράδειγμα, ὅσον καὶ ἂν ᾖ μικρὸν καὶ ἄσημνον, ἐναπομάττει τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐν τῇ πόλει. Ἐντεῦθεν, ὅ τι κατ' ἴδιον ὑπάρχει ταπεινὸν καὶ μικρὸν, οὐδέποτε οὐδέ συναπτόμενον μετὰ παρακειμένης

σμικρότητος δύναται αποβῆναι δημοσία μέγα, οὐδὲ προαγαγεῖν εἰς ἐκείνους τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας, εἰς ἐκείνας τὰς εὐγενεῖς αὐταπαρνησίας τὰς ἀνυψούσας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς σφαῖραν, ἔνθα φαίνεται ὅτι ἐξικνεῖται καὶ μετέχει πως τοῦ θεοῦ». Θαυμαστῆς ὦν δικαίῳ τῷ λόγῳ τῆς ἀττικῆς πολιτείας καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐξαίρει τούτων τὸν βίον καὶ τὰ ἔθιμα, καὶ ἐν ἑξ βιβλίοις διεξέρχεται Α') εἰσαγωγικὰ περὶ τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων. Β') Περὶ ἀνατροφῆς. Γ') Περὶ γυναικῶν. Δ') Περὶ ἰδιωτικῶν ἀσχολιῶν. Ε') Περὶ ἀγροτικοῦ βίου. ΣΤ') Περὶ ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ πρακτικώτερος Ἄγγλος.

Μετὰ τοῦτον ἔρχεται τὸ ὄντως μνημεῖον ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀκριβείας, τὸ τοῦ K. Fr. Hermann ἐγχειρίδιον τῶν ἐλληνικῶν ἰδιωτικῶν ἀρχαιοτήτων (1), τὸ ἀποτελοῦν τὸ τρίτον μέρος τοῦ περὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ἢ ἀρχαιολογιῶν πονήματος αὐτοῦ, εἰ καὶ συστηματικώτερον ἔπρεπεν εἶναι τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Τὸ βιβλίον προτίθεται εἶναι μᾶλλον συστηματικὸς τις ὁδηγὸς καὶ οἶονεὶ μίτος πρὸς διέξοδον διὰ τοῦ πολυπληθοῦς ὕλικου καὶ σχολιοῦ λαβυρίνθου τῶν ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, ἕκαστον αὐτοῦ κεφάλαιον ἠδύνατο δοῦναι ἀφορμὴν εἰς εὐμεγέθη εἰδικὴν πραγματείαν, καὶ προτείνεται ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ σκελετός, παρέχων μὲν στεφρότητα καὶ συνάρθρωσιν εἰς τὰς ὀγκώδεις σάρκας καὶ ἀφθό- νους φλέβας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὀργανισμοῦ, αἵτινες ἐν μείζοσι πονήμασι πολ- λάκις ἔτι κυμαίνονται ἄνω καὶ κάτω ἐν λίαν ῥευστῇ καταστάσει, ἀλλὰ χρήζων καὶ περιβολῆς, καταλειπομένης τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτενεργείᾳ τοῦ ἀναγνώστου ἢ τοῦ πραγματευομένου αὐτάς. Συνεβουλευθῆ καὶ οὗτος τοὺς ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ προκατόχους αὐτοῦ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ παρείχον τὴν ἐγγύησιν τούτων, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος παρέλαβεν ἐν τῷ ἰσχνῷ καὶ δογμα- τικῷ αὐτοῦ κειμένῳ γνώμας, στηριζομένας ἐπὶ ἀναμφισβητήτων μαρτυριῶν καὶ ἀποδείξεων, ἐπαρκῶς ἐκτιθεμένων ἐν σημειώσεσιν. Εἰ καὶ συνεβουλευθῆ καὶ τὰ τεχνικὰ μνημεῖα καὶ πολλάκις παρέπεμψεν εἰς αὐτά, ἀλλ' ὅμως πλεονα ση- μασίαν ἀπένειμεν ἰδίως ταῖς τῶν συγγραφέων μαρτυρίαις, αἵτινες ἐνταῦθα πρὸ πάντων ἐν τῇ σπουδῇ καὶ τῷ χαρακτηρισμῷ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἀποβαλνουςιν ἀναγκαιόταται διὰ τὴν ποικίλην συνουσίαν τῶν φαινομένων αὐτοῦ. Ὁμολογεῖ μὲν ὅτι ὀλίγη νέα ὕλη προσελήφθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὅτι μείζων ἴσως ἀξία ὑπάρχει ἐν τῷ πονήματι, καθ' ὅσα ἀπεχώρισεν ἀπ' αὐτοῦ, ἢ καθ' ὅσα συνέλεξεν, ἀλλὰ νομίζει ἐκτιμητέαν τὴν διάταξιν τῶν συλλεχθέντων, καθ' ὅσον ἠρύσατο τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἐπόψεις τῆς διαιρέσεως καὶ συστηματοποιήσεως τὸ κατὰ δύναμιν ἐκ τῆς πραγματικῶς προκειμένης ὕλης καὶ οὕτως ἠδυνήθη συγ-

(1) Karl Friedrich Hermann's Lehrbuch der griechischen Privatalterthümer. Heidelberg. 1852.

άφαι εις οργανικόν ὄλον ἐν μικρῷ χώρῳ πλήθος λεπτομερειῶν ἄλλως διεσπασμένων. Ἐκτιμῶν προσηκόντως τὰ τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ πονήματα, ἀναγνωρίζει αὐτὰ συνάμα ὡς συμπλήρωσιν τοῦ ἰδίου.

Δύο ἔτι πονήματα περίπου σύγχρονα τοῦ μνησθέντος διαφωτίζουν ἀρκούντως ἑκάτερον ἐκ τῆς ἐπόψεως αὐτοῦ τὸν ἀρχαῖον βίον. Εἰσι δὲ ταῦτα ἡ τοῦ Γουσταύου Κλέμμου Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαίας πρὸ Χριστοῦ Ἑὐρώπης (1) καὶ ἐτὰ ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐα πραγματικά», ὑπὸ J. B. Friedreichs (2). Ὁ μὲν πρῶτος μετὰ τῆς αὐτῆς συμπυκνωμένης ἀλλὰ καὶ περιεκτικῆς βραχυλογίας, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τόμοις τοῦ σπουδαίου συγγραμματος αὐτοῦ, ἐξετάζει τὴν σωματικὴν διάπλασιν, τὰς τροφάς, τὸν ἱματισμόν, τὰς οἰκίας, τὰ ὄχηματα ἢ διοχητικὰ μέσα, τὸν οἰκιακὸν βίον, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὸν ἐνταφιασμόν, τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν γειωργίαν, τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὴν ἐμπορίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐν ἐλλείψει πολλῶν λεπτομερειῶν διαχέει ἐκ τῆς γενικωτέρας ταύτης ἐπόψεως νέον φῶς εἰς τινὰ χαρακτηριστικά· ὁ δὲ δεῦτερος ἀντικαθιστᾷ μὲν τοὺς ἀρχαιοτέρους περὶ Ὀμήρου ἀρχαιολογοῦντας καὶ ἰδίως τὸν Terpsitra καθ' ὕλην καὶ μέθοδον, ἀλλ' ἔχει καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ.

Πάντες οἱ μέχρι τοῦδε καταλεχθέντες γενικοὶ ἢ μερικοὶ συγγραφεῖς τοῦ ἀρχαίου ἰδιωτικοῦ βίου περιωρίσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὴν διὰ λόγου περιγραφὴν τοῦ τε ἔθους καὶ τῶν πραγμάτων, ἰδίως δὲ μόνος ὁ K. F. Ἑρμάννος ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν εἰς τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς συχνότεραν παραπομπὴν πρὸς συμπλήρωσιν καὶ αἰσθητὴν παράστασιν τῶν παραδιδόμενων εἰδήσεων, καὶ κατέστησε τοὺς ἀρχαιολογοῦντας ἀναγνώστας ὅσον ἔδει προσεκτικοὺς εἰς ἐκείνην τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν ἀρχαιολογικῆς γνώσεως καὶ ἐρεῦνης, παρασχὼν οὕτω καὶ αὐτοῖς τοῖς εἰδικοῖς ἐρευνηταῖς καὶ ἐρμηνευταῖς τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων ἀρκετὰς νύξεις, ὡς καὶ θεωρεῖ ὡς τόκον ἀποτιόμενον ὑπ' αὐτοῦ τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἀντὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς δανεισθέντος κεφαλαίου.

Ἄλλ' ὁ K. F. Hermann συνέστησε μόνον ἐπιμόνως τὴν ἀνάγκην τῆς χρήσεως τῶν τεχνικῶν μνημείων καὶ παρέπεμψεν εἰς αὐτά, μὴ ἀναλαβὴν αὐτὸς τὴν παράθεσιν αὐτῶν καὶ κρίνων αὐτὴν περιττήν, διότι πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρχον σπουδαῖαι ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν δημοσιεύσεις, αἱ ὑπὸ Θ. Πανόφκα «Bilder eines alten Lebens» (3). Περιστρέφονται δὲ οἱ 20 πίνακες, ὁ μὲν 1 εἰς τὴν ἀνα-

(1) Gustav Klemm's Culturgeschichte des alten vorchristlichen Europa. Leipzig, 1850. 8.

(2) Realien in der Iliade und Odyssee, von J. B. Friedreichs. Erlangen. (1e Aufl. 1851) 2e Aufl. 1856. 4.

(3) Theodor Panofka. Bilder antiken Lebens mit 20 Figurentafeln. Berlin. 1843.

τροφὴν, ὁ 2 εἰς τοὺς γυμναστικοὺς ἀγῶνας, ὁ 3 εἰς τὸν δρόμον, ὁ 4 εἰς τὴν μουσικὴν, ὁ 5 εἰς τὴν θήραν, ὁ 6 εἰς τὸν πόλεμον, ὁ 7 εἰς τὴν ἰατρικὴν, ὁ 8 εἰς τὴν πλαστικὴν, ὁ 9 εἰς τὴν ὄρχησιν, ὁ 10 εἰς τὰς παιδιὰς, ὁ 11 εἰς τὸν γάμον, ὁ 12 εἰς τὸ συμπόσιον, ὁ 13 εἰς τὰς θυσίας, ὁ 14 εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον, ὁ 15 εἰς τὸν ναυτικὸν βίον, ὁ 16 εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, ὁ 17 εἰς τὸν οἰκιακὸν βίον, ὁ 18 καὶ 19 εἰς τὸν βίον τῶν γυναικῶν, καὶ ὁ 20 εἰς τὴν τελευτήν, μετ' εὐσυνόπτων περιγραφῶν τῶν κατ' ἐκλογὴν λαμβανομένων μνημείων καὶ παραπομπῶν εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα, ἐκδοθέντα ἢ καὶ ἀνέκδοτα. Ἄλλη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τείνουσα δημοσίευσις τοῦ αὐτοῦ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Griechinnen und Griechen nach Antiken, 1844. 4. Τὸν αὐτὸν προτίθενται σκοπὸν καὶ τὰ τοῦ E. Gerhard Vasenbilder griechischen Alltagslebens. Berlin. 1852.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τούτους ἀνέλαβον ὅπως παραστήσωσιν αἰσθητικῶς δι' ἀρχαίων εἰκόνων τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων ὁ E. Guhl καὶ W. Koner, ἐκδόντες «Βίον Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων», ἐκτεθειμένον κατ' ἀρχαῖα ἔργα τῆς πλαστικῆς, μετὰ 528 παρεμβεβλημένων τῶ κειμένῳ ξυλογραφημάτων, ὧν 317 ἀναφέρονται εἰς τὴν τέχνην καὶ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (1). Ὁ μὲν πρῶτος τῶν συνεργατῶν, εἰδικὸς ἱστορικὸς τῆς τέχνης, ἀνέλαβε τὴν διὰ λόγου καὶ γραφίδος παράστασιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, ὁ δὲ δεῦτερος, μᾶλλον ἀρχαιολόγος, τὴν διὰ μνημείων τῆς τέχνης παράστασιν τῶν κυριωτέρων φαινομένων τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ἐνθα προέθετο τὴν ὁρθὴν καὶ περιωρισμένην ἐκλογὴν καὶ χρῆσιν τῶν πολλῶν μνημείων τῶν ἀφορώντων ἕνα ἕκαστον κλάδον τῆς ποικίλης πραγματευτέας ὕλης, εἰ καὶ πολλάκις ὑπάρχει προφανῶς ἀντίφασις μεταξὺ τῶν εἰκονικῶν καὶ ἱστορικῶν μαρτυριῶν, εἰ καὶ πολλάκις πάλιν λείπουσιν εἰκονικαὶ παραστάσεις τῶν διὰ λόγου περιγραφομένων. Ἰδίως ἐπραγματεύθησαν ἐντελέστερον τὰ περὶ ὀνομάτων καὶ διαφόρων εἰδῶν ἀγγείων, πολλὰ ζητήματα τοῦ ἱματισμοῦ, τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ πολεμικῶν ὅπλων καὶ σκευῶν. Ἐν ἐκάστη περιγραφῇ ἐξέλεξαν τὰ προσφυσέστερα μνημεῖα, παραλείποντες ἄλλα ἀντιφατικὰ ἢ ὁπισθοῦν διάφορόν τι παριστῶντα.

Ἐκ πάντων τούτων ἠρυσάμεθα ἐπ' εὐκαιρίας κατὰ τὴν φανείσαν ἡμῖν ἀρίστην ἐκλογὴν τὰ δέοντα, μὴ ἀφέντες ἀνερεύνητα καὶ ἄδρεπτα μηδὲ τὰ πολυμαθῆ πονήματα ἄλλων δοκίμων κριτικῶν, τὸ πρότυπον ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης καὶ κρίσεως πόνημα τοῦ πατριάρχου τῶν ἀρχαιολόγων, τοῦ μακαρίτου A. Böckh, περὶ πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸ περιώνυμον διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ παντοίαν ἀνάπτυξιν ἱστορικὸν ἔργον τοῦ νεωτέρου μεγάλου

(1) Das Leben der Griechen und Römer nach antiken Bildwerken dargestellt von Ersut Guhl und Wilh. Koner, mit 528 in den Text eingedruckten Holzschnitten. Berlin. 1862.

τῆς Ἑλλάδος ἱστοριογράφου G. Grote, τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ γερμανικῇ μεταφράσει τοῦ Meissner, ὡς ὑπ' ἄλλην ἔποψιν μεγάλην ἐπορίσθημεν ὠφέλειαν ἐκ τοῦ περὶ ἑλληνικῆς φιλολογίας σχεδιάσματος τοῦ μετ' ἀνατομικῆς σμίλης ἀνατέμνοντος τὸν ἐσώτατον ὀργανισμόν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ βίου, τοῦ βαθουνοστάτου G. Bernhardt (1), ἰδίως τοῦ περὶ ἐσωτερικῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Διότι ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ ἐκάστου προκειμένου ζητήματος ἐνόμισαμεν ἀναγκαῖον ἐκλέξαι τὰ κυριώτερα πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῶν ἄλλων, ἔχοντες ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιπόνῳ περιπλανήσει ἡμῶν ὁδηγὸν πρὸς ἀναγκωγὴν εἰς τὴν οἰκείαν χώραν καὶ ὡς πολικὸν ἀστέρα τὸ συστηματικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ K. F. Hermann. Ἄλλα βοηθήματα, ἐξ ὧν ἠρυσάμεθα μερικὰς τινὰς εἰδήσεις, μνημονεύονται ἐν τῇ οἰκείῳ τόπῳ, εἰ καὶ ἐπειράθημεν εἶναι φειδωλοὶ περὶ τὰς παραπομπὰς καὶ ἀκριβεῖς μνείας τῶν διαφόρων πονημάτων, οὐχὶ ἵνα φανῶμεν δῆθεν κεκοσμημένοι ἀλλοτρίοις πτεροῖς, διότι οὐδεμίαν ἀπαίτησιν πολυμαθείας ἔχομεν, ὁμολογοῦντες ὅτι πάντα ἐλάζομεν δεδοκιμασμένα παρ' ἄλλων ἰκανωτέρων ἡμῶν καὶ εὐχόμενοι ἀνομολογηθῆναι τοῦτο καὶ παρ' ἄλλων, ἀλλὰ διότι ἐπιθυμοῦμεν μόνον ἀναδειχθῆναι ὠφέλιμοι τοῖς ὁμογενέσιν ἀναγνώσταις διὰ τῆς ἐξεγέρσεως καθευδόντων ζητημάτων καὶ διὰ τῆς φιλοπονίας τοῦ συλλέγειν τὰ ἐκάστοτε ὠφέλιμα παρ' οἴουδῆποτε, δοκιμάζοντες αἰετοτε τὰ παρατιθέμενα καὶ ἀκούοντες ἐκάστοτε ἄλλων μῦθον, οἳ ἡμῶν φέρτεροί εἰσιν. Καταλείπομεν δὲ τῇ σῴφρονι καὶ νηφαλίῳ κριτικῇ τὴν κατάδειξιν, ἂν ἐπεχειρήσαμεν ἔργῳ ποθουμένῳ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ, ἂν καὶ ὕλην καὶ εἶδος προσθέμεθα τι ἰδιαίτερον, καὶ ἂν ἐπετύχομεν ἢ ἀπετύχομεν τούτου.

Τῶ ὄντι παρ' ἡμῖν ὀλίγα τινὰ καὶ γλίσχα ἐδημοσιεύθησαν πρῶτότυπα ἢ μεταφράσματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἐξ ἀρχαιοτέρων χρόνων μερικὰ ἢ γενικὰ τοιαῦτα δημοσιεύσεις εἰσὶν ἡ Περιήγησις τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τοῦ Ἀββᾶ Βαρθολομαίου· μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν καὶ ἡμῶν διάλεκτον καὶ τύποις ἐκδοθεῖσα μὲ τοὺς ἀνήκοντας αὐτῇ πίνακας παρὰ τοῦ Ῥωσικοῦ ἐπιγνυμ. Συμβούλου Χρυσοβέργη Κουροπαλάτου τοῦ ἐξ Ἀγγιάλου. Ἐν Βιέννῃ 1819—1820. Τομ. 7 εἰς 8-ον (μεταφραστὰι τούτου ἀναφέρονται ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Σακελλάριος, ὁ Θεσσαλὸς Ῥήγας καὶ Γεώργιος ὁ Βεντότης). Εἶτα ἡ ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου Ὠγουγία ἢ ἀρχαιολογία, περιέχουσα τῶν ἀρχαιοτάτων ἐθνῶν ἢ τῶν δύο πρώτων αἰώνων τοῦ ἀδήλου καὶ ἡρωϊκοῦ τὴν ἱστορίαν, τὰς κοσμογονίας, θεογονίας, τὴν ἀρχὴν καὶ πρόοδον τῆς εἰδωλολατρίας καὶ πάσης κτισιολατρίας, τὰς ἱεροπραξίας, ἱεροσκοπίας· μυθολογίαν· πληρεστάτην τῶν θεῶν καὶ ἡρώων

(1) Grundriss der griechischen Literatur. III Bde. II Bearbeitung. Halle. 1852, 1856, 1859.

κατὰ γενεαλογίαν σαφηνιζομένην διὰ τῆς ἱστορίας καὶ ἀλληγορίας, τὰς τελετάς, τοὺς ἀγῶνας, τὰ μαντεῖα καὶ πάντα τὰ συμβεβηκότα καὶ ἔθιμα πρὸς γνῶσιν τῆς ἀρχαιολογίας καὶ κατάληψιν τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἐν Βιέννῃ 1815—1820 Τομ. 5 εἰς 8-ον. — Πρὸ τούτων ἦσαν ἐκδοδομένοι αἱ καθ' Ὀμηρον ἀρχαιότητες καὶ αἱ Κερκυραϊκαὶ ἀρχαιολογίαι ἐκ τῆς Λατινίδος ἐπὶ τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν ἀντιμετακληθεῖσαι ὑπὸ Ε. Α. τοῦ Β. πρὸς δὲ τῶν Ζωσιμάδων ἀυταδέλφων Α. καὶ Ν. καὶ Ζ. καὶ Μ. φιλοτίμῳ δαπάνῃ τύποις ἐκδοθεῖσαι ἐπὶ τῷ διανεμηθῆναι δωρεὰν τοῖς φιλολόγοις καὶ τῇ ἀρτισυστάτῳ αἰσίῳ τε καὶ ὀλβιοδαίμονι Ἑπτανήσῳ Ἰωνικῇ Πολιτοκρατίᾳ ὑπερήδιστα καὶ πανευγνωμόνως ἀνατιθέμεναι ἐν Μόσχᾳ 1804· εἰς 8-ον. — Μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος ἐπολεῖτο ἐπὶ πολὺ καὶ ἐπιτομώτατον περὶ τούτων πόνημα· μόνον δὲ ἐν νεωτέροις χρόνοις ἐξεδόθησαν τὸ ὑπὸ Ἀθ. Ρουσοπούλου ἐξελληνισθὲν καὶ πολλαχῶς ἐπεξεργασμένον ἐγχειρίδιον τοῦ Δανοῦ Βόγερσεν («Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τῶν γυμνασίων, τοῦτο μὲν ἐξελληνισθὲν, τοῦτο δὲ ἐκ τῶν πηγῶν συνταχθὲν καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ Ἀθανασίου Σ. Ρουσοπούλου, ἐν Πάτραις 1855 καὶ αὖθις ἐν Ἀθήναις) καὶ τὸ τοῦ Βενιζέλου ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅπερ ἐξ ἀκοῆς μόνον γινώσκομεν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσιν εἰδικώτερα. Τούτοις προσθετέα τὰ ἄλλως θίγοντα πολλῶν ζητημάτων τοῦ ἀρχαίου πολιτικοῦ ἢ τεχνικοῦ βίου, 1) τὰ ἑλληνικά, ἥτοι περιγραφή γεωγραφικὴ, ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ στατιστικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας Ἑλλάδος ὑπὸ Ἰακώβου Ρ. Ραγκαβῆ. 3 Τομ. ἐν Ἀθήναις· 1853 — 1854. 2) ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας ὑπὸ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ, ἐν Ἀθήναις· 1865—1866. Τομ. 2. καὶ ἐπὶ πᾶσιν 3) ἡ ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἢ χάριν τῶν πολλῶν συνταχθεῖσα (ἐν Ἀθήναις· 1865, 1867, 1868, 1871 καὶ 1874· Τομ. 5), ἐν ἧ ἀπὸ τῆς οἰκείας αὐτῇ γενικῆς ἐπόψεως τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἐκτίθενται πολλοὶ χαρακτηρισμοὶ καὶ λύσεις ζητημάτων, ἀναφερομένων εἰς τὸν βίον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πάντα ταῦτα ἦσαν καὶ εἰσὶν ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς δημοσιεύσεως καὶ τὴν εἰδικότητα τῆς προθέσεως κατάλληλα πονήματα, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μὲν ἀρχαιότερα ὑπόκεινται εἰς πολλὰς κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ λεκτικὸν ἑλλείψεις, τὰ δὲ νεώτερα εἰσὶ μὲν ἐπιδοκιμαστέα, ἀλλ' ἀφίστανται τῆς εἰδικότητος ἢ τῆς ἐκτάσεως τοῦ παρόντος πονήματος, παραλείπομεν τὸν ὡς πρὸς ἐκεῖνα προσδιορισμὸν τοῦ παρόντος, καθ' ὅσον πᾶσα περαιτέρω μακρολογία ἔμελλεν ἀπαγαγεῖν ἡμᾶς λίαν μακράν, ἄλλως τε καὶ μὴ προτιθεμένους εἰδικῶς ἱστορικὴν καὶ κριτικὴν περὶ τούτων πραγματείαν.

Ἄλλ' ὅποιονδῆποτε καὶ ἂν κριθῇ τὸ παρὸν πόνημα καὶ ὅποιονδῆποτε καὶ ἂν ἔλαβεν ἀφορμὴν, πρὸ πολλοῦ ἐτοιμασθὲν καὶ πολλακίς ἐπιθεωρηθὲν, κατέκειτο μεταξὺ τῶν λοιπῶν γραπτῶν ἐργασιῶν ἡμῶν καὶ ἔμελλεν ἴσως κατακεῖσθαι ἐπὶ πολὺν χρόνον παρὰ τὴν ἐπανειλημμένην ἑκκλήσιν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς, ἐὰν μὴ ἀνελάμβανεν ἄνευ πάσης ἰδιοτελείας ὁ φιλόμυθος Κύριος

Ἐμμανουὴλ Γ. Βουτζινᾶς τὸν κίνδυνον τῆς πρὸς ἐκτύπωσιν αὐτοῦ δαπάνης, ὥστε εὐτυχῆ λογίζεται ἑαυτὸν ὁ ἐκπονήσας, εἰ μὴ ζημιωθῆ καὶ οὕτως εὐρεθῆ ἀπέναντι τοῦ ἐκδότου καὶ ὑλικῶς ὑπόχρεως. Διὸ ὁράττομαι τῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἐκφράσω αὐτῷ δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην μου, δι' ἣν ἔδωκεν ἐνθάρρυνσιν πρὸς τὴν ἐν τῇ καλλιιεργείᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπιμονὴν ἐμοὶ τῷ ἐλαχίστῳ ἐν τοῖς μύσταις αὐτῶν.

Ἐπὶ τέλους παρακαλεῖται ὁ λόγιος ἀναγνώστης, ὅπως φανῆ ἐπιεικῆς πρὸς τὰ παρεσφρήσαντα, ἀλλὰ μὴ καταλεγόμενα μηδὲ διορθούμενα ἐνταῦθα, περὶ τόνον καὶ πνεῦμα καὶ γράμμα καὶ στίξιν παροράματα, ἅπερ ἀπέβησαν ἀναπόφευχτα ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τῆς ἐκτυπώσεως παρὰ πᾶσαν τὴν ἀξιέπαινον ἐπιμέλειαν τοῦ τυπογράφου καὶ στοιχειοθέτου καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀναβόγτος τὴν διορθώσιν, ὅπως μὴ ἀπολειφθῆ πολὺ τῆς δξυδερχείας τοῦ Λυγκέως.

ΧΑΡΑΛΑΜΗΗΣ ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΣ.

Ἐγγραφον ἐν Ὀδησσῷ, τῇ 20 ῆ Ἰουνίου 1875.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΕΚΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΩΡΑΣ.

§ 1. Ἐκ παντός ἐν γένει τοῦ βίου καὶ πάντων τῶν κλάδων τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καταφαίνεται ὅτι τοῦτο ἀνεπτύχθη μᾶλλον κατ' ἐπίτασιν ἢ κατ' ἔκτασιν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ἐξ ἐλαχίστων ὡς πρὸς αὐτὴν ἀφορμῶν. Ταύτην τὴν χαρακτηριστικὴν ιδιότητα καὶ συνάμα ἀθάνατον δόξαν σύμπαντος τοῦ βίου καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν ἐν τε τῇ ἀρχῇ τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ὅτε, ὀρμώμενον ἀπὸ μικροτάτων ἀφορμῶν ὡς πρὸς τὰς ἄλλων ἐθνῶν, ἀπέκτησε πρῶτον ἐν τῇ περιορισμένῃ χώρᾳ καὶ δυνάμει αὐτοῦ πλεῖστα καὶ μέγιστα προτερήματα, πρὸ πάντων φιλοπονίαν, φιλοκαλίαν καὶ ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, προτερήματα, ἃ μεγάλοι καὶ εὐρεῖται ἐπικράτεια οὐδὲ μετὰ πολλῶν αἰῶνων διαρκῆ καὶ συμπαγῆ βίον ἠδυνήθησαν ἀποκτῆσαι, — ἐν τε τῇ ἀπλουστάτῃ καὶ φυσικωτάτῃ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ταύτης ἀτομικῆς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ ἀσιατικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ δεισιδαιμονίας στηριζομένη διοργανώσιν τῶν πολιτειῶν αὐτοῦ, αἱ μετὰ τοιαύτην ἐσωτερικὴν ἐπίτασιν

δυνάμεως διέπραξαν τηλικαῦτα κατορθώματα ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, — ἐν τε τῇ ἀφελεστάτῃ καὶ φυσικωτάτῃ δημιουργίᾳ καὶ διατάξει τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ ποιημάτων, ἃ καὶ τὸ πάλαι καὶ σήμερον μετὰ τοσούτων αἰώνων παρέλευσιν ἰσχυρότατα καὶ ἀνεξαλείπτως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν συνετῶν καὶ ἀπροκαταλήπτων ἀναγνωστῶν πάσης τάξεως, — ἐν τε τοῖς τεχνουργήμασιν αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐναπέμαξε τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην αὐτοῦ καὶ ἃ λίαν συγκινοῦσι καὶ κατακηλοῦσι πᾶσαν φιλόκαλον ψυχὴν, καὶ ἰδίως ἐν τοῖς ἀριστουργήμασι τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς αὐτοῦ, ἃ διέθεσε καὶ διεκόσμησε μετ' ἴσης εὐγενείας καὶ ἀπλότητος, μετ' ἴσης κομψότητος καὶ φυσικῆς ἀφελείας, — καὶ ἐν τῇ παντοίᾳ διανοητικῇ καὶ ἠθικῇ καὶ πρακτικῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ἣν συνώδευεν ἀναποσπᾶστως μετὰ τοῦ καλοῦ καὶ ἐλευθέρου μετριότητος καὶ φειδώ. Ἐν πᾶσιν ἀπεμιμήθη τὴν ἐλευθέραν καὶ δαιμονίαν ἐνεργεῖαν τῆς φύσεως, ἥς τέκνον ἄμεσον ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη, καὶ διὰ ταύτην τὴν ἐντελῆ καὶ ἄμεμπτον σύγκρασιν ὕψους καὶ ἀφελείας, μεγαλείου καὶ σωφροσύνης, φέρει καὶ τὸ ἀληθινώτατον γνῶρισμα τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τοῦ δαιμονίου πνεύματος. Οὕτως ἐσωτερικῶς καὶ πνευματικῶς ἀναπτυχθέν, ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ὄψετο καὶ μόνον μετὰ τὴν τοιαύτην συμπλήρωσιν τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ἐποιήσατο χρῆσιν τούτων τῶν κεκτημένων θαυμαστῶν πλεονεκτημάτων καὶ ἐπὶ μείζονα ἔκτασιν. Ταῦτα τὰ περὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους παρατηρούμενα ἰσχύουσι καὶ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκτάσεως καὶ εὐρύτητος τοῦ ἐδάφους, ὃ ἐγένετο ἔνδοξον θέατρον ἐκείνης τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως.

§ 2. Ἡ ἑλληνικὴ χώρα αἰείποτε διετέλεσεν οὔσα τόσον δυσανάλογος πρὸς τὴν λαμπρὰν καὶ ἐπίσημον θέσιν, ἣν οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατέκτησαν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, ὥστε προσφυῶς δυνατόν εἶπεῖν ὅτι οὐδέποτε μικροτέρα χώρα ἔσχε μείζονα σημασίαν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος συμπάσης. Ἀληθεύει μὲν ὅτι καὶ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὠρμήθη ἀπὸ ἀσημοτέρων καὶ μικροτέρων ἀρχῶν, ἀλλ' ὅμως τοῦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διὰ τῶν διαδοχικῶν κατακτήσεων αὐτοῦ, ἃς τόσον συνετὴ καὶ τοῦ χρησίμου στοχαστικῆ πολιτικῆ ἢ δὲ μὲν

ἐπηύξανεν, ὅτε δὲ δι' ἀδαμαντίνων δεσμῶν περιέβαλλε καὶ διетήρει, διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἢ ὑπατικῶν ὁδῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀποικιῶν καὶ ἰσοπολιτειῶν, ὅτε δὲ πρὸς τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις διέκοπτε καὶ παρητεῖτο, προέβη κατὰ μικρὸν, ἀλλ' ἐπιμόνως καὶ ἀδιαλείπτως, εἰς δύναμιν καὶ ἔκτασιν, ἢ μόνον παρέσχεν αὐτῷ τοὺς διαρκεῖς τρόπους καὶ πόρους, δι' ὧν ἀνυψώθη εἰς τὸ ὕστερον μεγαλεῖον αὐτοῦ. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ ἡγεμονία τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ὀχυρᾶς καὶ κεντρικῆς θέσεως, ἣν τὸ Λάτιον εἶχεν ἐν τῇ πόλει Ῥώμῃ, ἐξετάθη κατὰ μικρὸν πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν ἐν στενοῖς μὲν σχετικῶς ὀρίοις, ἀλλὰ πάντοτε σταθερῶ τῷ βήματι βαίνουσα καὶ μονίμως ἐδραιουμένη, ὅπου ἔβαινε, εἴτε διὰ θεμελιώσεως ὀχυρῶν πόλεων ἢ ἀποικιῶν μετὰ ἐξηρητημένου συμμαχικοῦ δικαίου, εἴτε δι' ἐκρωμαίσεως τῆς κατακτωμένης χώρας, — ἐν Ἑλλάδι τοιαύτη ἡγεμονίς καὶ δορυκτῆτερα κοινότης, οἷα ἡ Ῥώμη, τοιαύτη κατακτητικὴ πολιτικὴ, οἷα ἡ τῆς Ῥώμης, οὐδέποτε ὑπῆρξε. Τούναντίον μάλιστα ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς πρώτους ἤδη χρόνους τῆς ἱστορίας αὐτῆς φαίνεται ὅτι μᾶλλον ἠλαττώθη καὶ περιωρίσθη ἢ ἐπεξετάθη κατὰ τὰ ὅρια αὐτῆς. Διότι ἐκ τῆς ἀναμφιλέκτως ἑλληνικῆς χώρας τῆς διαιρουμένης εἰς τρία μεγάλα φυσικὰ τμήματα, τὸ τῆς βορείου Ἑλλάδος, περιέχον Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν, τὸ τῆς μέσης Ἑλλάδος, τῆς νῦν ἰδίως στερεᾶς Ἑλλάδος, καὶ τὸ τῆς Πελοποννήσου, ἐξαιρουμένων τῶν πολυπληθῶν ἑλληνικῶν νήσων, πολλαὶ χῶραι ἀπεμονώθησαν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς συναφείας καὶ συγκοινωνίας τοῦ ἄλλου Ἑλληνικοῦ καὶ ἡ μὲν Ἡπειρος, ἡ κοιτίς καὶ ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ (Δωδώνη, Διὸς μαντεῖον, Γραικοί, Ἑλλοί, Σελλοί *), πανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας παρὰ τὴν κοινὴν ἀδελφικὴν καταγωγὴν, τὴν ἀδελφὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἑλληνικὰς δυναστείας αὐτῆς, κρίνεται ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων

*) Ἄριστ. Μετεωρ. Α' 14 «καὶ γὰρ οὗτος (ὁ ἐπὶ Δευκαλιόνης κατακλυσμὸς) περὶ τὸν ἑλληνικὸν ἐγένετο μάλιστα τόπον καὶ τούτου περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν· αὕτη δ' ἔστιν ἡ περὶ Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον· οὗτος γὰρ πολλαχοῦ τὸ ρεῦμα μεταβέβληκεν· ὥκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δὲ Ἑλληγες».

ὡς ἀπόσπαστον μέρος τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ σώματος, τὸ μὲν καθὸ ὑποκύψασα ἐν μέρει εἰς βάρβαρα ἔθνη, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ πάντῃ διάφορα τοῦ ἀρχαίου πελασγικοῦ φύλου, τὸ δὲ καθὸ λαβοῦσα καὶ τινὰς ὁμοίους ἡμιέλληνας βαρβάρους κατοίκους, κατ' ἀρχὰς μὲν ὅλως ἀπολιτίστους, εἶτα δὲ ἐπιμιχθέντας μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ μικρὸν ἐξελληνισθέντας, τὸ δὲ ὡς μὴ παρακολουθήσασα τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὃ μετὰ ταῦτα, εὐμοιρῆσαν ἰδιαιτέρων εὐνοϊκῶν περιστάσεων, προώδευσεν ἐν πάσῃ. Τὸ αὐτὸ συνέβη περίπου καὶ εἰς τὸν δεῦτερον σταθμὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ ἡ Αἰτωλία δὲ καὶ Ἀκαρνανία καὶ ἡ κατὰ ταῦτα τὰ μέρη ἠπειρος ταῦτά ἔπαθον, ὡς διατηρήσασαι τὸν παλαιὸν ἀπολιν καὶ ληστρικὸν βίον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συγχρόνῳ ἀκμῇ τοῦ ἀλλαχοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν τῆς βαρβαρότητος συνήθειαν τοῦ πάντοτε ὀπλοφορεῖν, καὶ διὰ τοῦτο βάρβαροι ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ ἀπολίτιστοι καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ ἀνέλλητες ἐκαλοῦντο καὶ αἱ χῶραι αὐταὶ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν. Καὶ αἱ ἑλληνικαὶ δὲ ἀποικίαι, δι' ὧν ποτε ἐπὶ πολὺ ἦν ἐξηπλωμένον τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ ὁ ἑλληνισμὸς, ἢ προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπερρόφηθησαν ὑπὸ κατακτητικῶν ἐθνῶν καὶ ἐξηφανίσθησαν, οἷον συνέβη ἰδίως ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, ἤτοι ταῖς ἐν τῇ μέσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, αἱ σχεδὸν πᾶσαι, ἀλλάξασαι γλῶσσαν καὶ βίον καὶ ἐπιτηδεύματα ἐξεβαρβαρώθησαν, — ἢ τοῦλάχιστον ἔλαβον ὅλως ἰδιάζουσαν καὶ διάφορον τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἀνάπτυξιν, καὶ ἡ ἀλλοία πρὸς τὴν μητρόπολιν αὐτῶν σχέσις τόσον ἐχαλαρώθη, ὥστε ἐάν, ποιούμενοι λόγον περὶ τῆς ἔδρας καὶ τοῦ θεάτρου ἑλληνικοῦ δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ βίου, ἀναφέρωμεν ἐνίοτε καὶ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ἀποικίαις, τοῦτο γίνεται, ἵνα συμπεριλάβωμεν ἐν πλήρει εἰκόνι πᾶσας τὰς ποικιλίας καὶ παραλλαγὰς τοῦ ἀπανταχοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ὡς καὶ τὰς μεταποιήσεις, αἳ ἐν τῇ μετὰ τῶν βαρβάρων συναφείᾳ ὑπέστησαν ἢ μετέδωκαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ μόνον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἢ μητρόπολιν, ἢ ἰδίως Ἑλλάς, θεωρητέα ἢ κυρία σκηνὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου.

§ 3. Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν, οὕτω περιωρισμένη, ἐμπεριλαμβανο-

μένων και τῶν παρακειμένων αὐτῇ νήσων, ἀλλ' ἀποκλειομένης τῆς Ἡπείρου, ἔχει κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας τῶν καταμετρήσεων ἐπιφάνειαν μέχρι 1050 τετραγωνικῶν γερμανικῶν μιλίων. Ἀλλὰ ταύτην τὴν μικρὰν ἔκτασιν αὐτῆς ἀντεστάθμιζε τὸ πάλαι μόνον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἐπικρατοῦσα πολυανθρωπία. Τούλάχιστον κατὰ τὴν ἐνδοξον περίοδον αὐτῆς, ἣν θετέον μεταξὺ τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως καὶ ἡγεμονίας, οἱ μάχιμοι ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος δύνανται ἀριθμηθῆναι εἰς 200000 καὶ ἐπέκεινα, ὡς ἰδίως ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐν Πλαταιαῖς ἐλληνικοῦ στρατεύματος. Κατὰ ταῦτα μόνον οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι αὐτῆς ἠδύναντο συμποσοῦσθαι εἰς 1500000· τούτοις προσθετέον μετὰ ταῦτα ἀνάλογον ἀριθμὸν δούλων, ὧν τὸν ἀριθμὸν δυνατὸν εὐρεῖν εὐκόλως ἐκ τούτου, ὅτι μόνον ἡ Ἄττική κατ' ἀξιόπιστον μαρτυρίαν λέγεται ὅτι, γενομένης ἀπογραφῆς ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, εὐρέθη ἀριθμοῦσα ἐπὶ 150000 περίπου ἐλευθέρων ἀνδρῶν 400000 δούλους, ἡ δὲ Κόρινθος εἶχε κατὰ τὴν μεγίστην ἀκμὴν αὐτῆς 460000, ἡ δὲ Αἴγινα μάλιστα καὶ 470000· ὥστε ὁ σύνολος ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος λογιστέος εἰς 4500000 μέχρι 5000000 ἀνευ ὑπερβολῆς, οἷαν τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπώπτευσαν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μετ' ἐκπτώσεώς τινος *).

§ 4. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος μόνον μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας ἠλαττώθη μετ' ἐκπληκτικῆς ταχύ-

*) Ὁ St-John λέγει (A', σ. 69) ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀναφερόμενα περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αἰγίνης οἱ ὑπὸ τῶν σοφωτέρων ἀρχαιολόγων ἐπιδοκιμαζόμενοι ὑπολογισμοὶ καταντῶσι μέχρι τοῦ ἀπιστεύτου παράδοξοι. Ὁ Müller καὶ ὁ Boeckh οἱ ἄλλοτε καὶ ἐνλοτε λίαν ἀκαίρως ἐπιδεικνύοντες σκεπτικισμὸν ἀδισταχτῶς παραδέχονται τὴν διήγησιν τοῦ Ἀθηναίου, ἀποδίδοντος τοῖς Αἰγινήταις 470000 δούλων. Τούτοις προστίθῃσιν ὁ πρῶτος πληθυσμὸν ἐλευθέρων 40000, συμποσοῦντα τὸ ὅλον τῶν κατοίκων περίπου εἰς ἡμισυ ἑκατομμύριον, ἧτοι 12457 ἐν ἐνὶ τετραγωνικῷ μιλίῳ. Ὁ Clinton, κατανοήσας τὸ ἄτοπον τούτου τοῦ ὑπολογισμοῦ, προτείνει τὴν ἀνάγνωσιν 70000, ὅπερ παρέχει πληθυσμὸν κατὰ λόγον 2682 ἐν ἐνὶ τετραγωνικῷ μιλίῳ. Ὁ αὐτὸς St-John παραδέχεται μετ' ἄλλων κριτικῶν ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ἀθηναίου ἐστὶ παρεφθαρμένον καὶ, τούτου ὄντος ἀληθοῦς, μένει ὁ κατ' ἀναλογίαν προδιορισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αἰγίνης, ὅς, ὑποτιθέμενος ἐπίσης πυκνὸς, ὡς ὁ τῶν Ἀθηνῶν, φαίνεται ὅτι ἀνέβαινεν εἰς τι πλεον τῶν 30000 ψυχῶν.

τητος καὶ συνεχωνεύθη οὕτως, ὥστε οὐδὲ τὴν μικρὰν χώραν αὐτοῦ ἐπῆρκει ἔτι ὅπως πληρώσῃ ἐντελῶς, μεγάλαι δ' ἐκτάσεις αὐτῆς ἔκειντο ἀτεχνῶς ἔρημοι. Ὁ Πολύβιος ἤδη κατὰ τὴν δευτέραν πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα σημειοῖ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἐπέσχε τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἀπαιδία καὶ συλλήβδην ὀλιγανθρωπία, δι' ἣν αἱ τε πόλεις ἐξηρημώθησαν καὶ ἀφορίαν εἶναι συνέβαινε, καίτοι (προστίθῃσιν) οὔτε πόλεμοι συνεχεῖς ἔσχον τὴν Ἑλλάδα, οὔτε λοιμικαὶ περιστάσεις. Βεβαίως τὴν αἰτίαν τοιαύτης ἐρημώσεως ἀναζητητέον οὐχὶ ἐν ταῖς συγχρόνοις τοῦ Πολυβίου, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ καὶ ἔτι μακρότερον προηγηθείσαις περιστάσεσιν, ἐν αἷς ἀδιαλείπτως διετέλει ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦ ὀλεθριωτάτου ἐμφυλίου πολέμου, τοῦ Πελοποννησιακοῦ, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν καὶ μετ' αὐτὸν ἐν πάσῃ πόλει τῆς Ἑλλάδος ἀναφυσιστῶν ἀλληλοσφαγιῶν καὶ αἱματοχυσιστῶν. Μετὰ μίαν δὲ ἄλλην ἑκατονταετηρίδα ἔγραφεν ὁ Στράβων ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔρημος ἡ πλείστη χώρα ἐγεγένητο καὶ αἱ κατοικίαι καὶ μάλιστα αἱ πόλεις ἦσαν ἠφανισμένοι. Περὶ τῆς Ἀρκαδίας ἰδίως ὁ Στράβων νομίζει ὅτι οὐ χρὴ μακρολογεῖν· «αἱ τε γὰρ πόλεις ὑπὸ τῶν συνεχῶν πολέμων ἠφανίσθησαν, ἐνδοξοὶ γενόμενοι πρότερον, τὴν τε χώραν οἱ γεωργήσαντες ἐκλελοίπασιν ἐξ ἐκείνων ἔτι τῶν χρόνων, ἐξ ὧν εἰς τὴν προσαγορευθεῖσαν Μεγαλόπολιν αἱ πλείσται (38 τὸν ἀριθμὸν) συνωκίσθησαν. Νυνὶ δὲ καὶ αὕτη ἡ Μεγαλόπολις πέπονθε τὸ τοῦ κωμικοῦ, καὶ «ἐρημία μεγάλη ἔστιν ἡ Μεγάλη πόλις» (Η', § 1). Ποῖαι δὲ τινες ἐφαίνοντο αἱ ἐλάσσονες πόλεις, τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ Πausανίας, περιγράφων τὴν πόλιν τῆς Φωκίδος Πανοπέα, ἣν οὐδὲ τοῦ ὀνόματος πόλεως κρίνει ἀξίαν· «εἰ γε ὀνομάσαι τις πόλιν καὶ τούτους, οἷς γε οὐκ ἀρχεῖα, οὐ γυμνάσιον ἔστιν, οὐ θέατρον, οὐκ ἀγορὰν ἔχουσιν, οὐχ ὕδωρ κατερχόμενον εἰς κρήνην, ἀλλ' ἐν στέγαις κοίλαις κατὰ τὰς καλύβας μάλιστα τὰς ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐνταῦθα οἰκοῦσιν ἐπὶ χαράδρα» (I', 4). Ἐν δὲ τῇ Λακωνίᾳ ἡ Σπάρτη μόνη κατὰ τὰ Μηδικὰ ἠρίθμει ἄνευ τῶν περιοίκων καὶ τῶν εἰλώτων 8000 πολεμιστὰς κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ παρὰ Ξέρξη φυγάδος βασιλέως τῆς Σπάρτης Δημαράτου, ἀποκριθέντος εἰς τὴν περὶ πληθυσμοῦ τῶν Λακεδαιμονίων ἐρώτησιν

τοῦ Ξέρξου, «πλῆθος μὲν πάντων τῶν Λακεδαιμονίων πολὺ καὶ πόλεις πολλαί· ἔστιν ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτη, πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα· καὶ οὗτοι πάντες εἰσὶν ὁμοῖοι τοῖσι ἐνθάδε μαχεσαμένοισι· οἳ γε μὲν ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι τούτοις μὲν οὐκ ὁμοῖοι, ἀγαθοὶ δέ» (Ἡρόδ. Ζ', 234). Ἐν τῇ αὐτῇ Λακεδαίμονι κατὰ τὸ 250 π. Χ. μόλις ὑπελείποντο 700 οἰκογένειαι· καὶ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης σημειοῖ περὶ ταύτης τῆς παρακμῆς καὶ ἐκπτώσεως τῆς Σπάρτης ὅτι, δυναμένης τῆς γῶρας χιλίους ἵππεῖς τρέφειν καὶ πεντακοσίους καὶ ὀπλίτας τρισμυρίους, οὐδὲ χίλιοι τὸ πλῆθος ἦσαν· μίαν γάρ πληγὴν οὐχ ὑπηνέγκατο ἡ πόλις, ἀλλ' ἀπώλετο διὰ τὴν ὀλιγανθρωπίαν, ὁ δὲ Πλούταρχος καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ὑπολειφθέντων ἀκριβέστερον διορίζει· «ὑπελείφθησαν οὖν ἑπτακοσίων οὐ πλείονες Σπαρτιάται, καὶ τούτων ἴσως ἑκατὸν ἦσαν οἱ γῆν κεκτημένοι καὶ κληῖρον· ὁ δ' ἄλλος ὄχλος ἄπορος καὶ ἄτιμος ἐν τῇ πόλει παρεκάθητο, τοὺς μὲν ἔξωθεν πολέμους ἀργῶς καὶ ἀπροθύμως ἀμυνόμενος, αἰεὶ δὲ τινα καιρὸν ἐπιτηρῶν μεταβολῆς καὶ μεταστάσεως τῶν παρόντων» (Ἄγις Ε'). Καὶ ὁ Στράβων δὲ λέγει περὶ τῆς Λακωνικῆς ὅτι αὕτη τὸ πάλαι εὐανδροῦσα καὶ ἑκατόμπολις οὔσα, ἐπ' αὐτοῦ ἐλειπάνδρει, ὡς ἔχουσα ἔξω τῆς Σπάρτης περὶ τὰς τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν πολίχνας· τὴν δὲ Μεσσηνίαν παρίστησιν ὁ αὐτὸς ἐκλειμμένην τὴν πλείστην καὶ διὰ τοῦτο ἀπαλλάττουσαν αὐτὸν τῆς ἀνάγκης τοῦ μακρολογεῖν. Ἡ Βοιωτία ἐπὶ Ὀκταίου Αὐγούστου εἶχεν ἔτι δύο πόλεις, τὰς Θεσπιάς καὶ τὴν Τάναγραν, ἐν ᾧ ἐν Θήβαις μόνῃ ἢ ἀκρόπολις κατεκείτο, διότι οἱ Θηβαῖοι, κακωθέντες ὑπὸ τῶν διαδοχικῶν πολέμων, καὶ τῶν Μακεδόνων ἐπιθεμένων τοῖς Ἑλλησιν ὑπὸ τῶν αὐτῶν τούτων καὶ ἀπέβαλον τὴν πόλιν κατασκαφεῖσαν καὶ ἀνέλαβον ἀνακτισθεῖσαν· ἐξ ἐκείνου δ' ἤδη πράττοντες ἐνδεέστερον αἰεὶ μέχρις εἰς ἡμᾶς, λέγει ὁ Στράβων, οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον σώζουσι· καὶ ἄλλαι δὲ πόλεις ἀνάλογον ἔχουσι πλὴν Τανάγρας καὶ Θεσπιῶν· αὗται δὲ ἱκανῶς συμμένουσι πρὸς ἐκείνας κρινόμεναι· καὶ περὶ τῶν Θεσπιῶν λέγει ὁ αὐτὸς ὅτι νυνὶ μόνῃ αὕτη ἢ πόλις συνέστηκε τῶν Βοιωτικῶν πόλεων καὶ Τάναγρα, τῶν δ' ἄλλων ἐρείπια καὶ ὄνόματα λείπεται, αἱ δὲ Θῆβαι αἰ ποτε

ἀξιωθείσαι προστῆναι τοῦ Ἑλληνικοῦ, αἱ μὲν ἡρήμονται πανώλεθροι, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Θηβῶν εἰς ἀκρόπολιν μόνην καὶ οἰκήτορας καταβέβηκεν οὐ πολλούς. Ὁ αὐτὸς Καῖσαρ Αὐγουστος συνήγαγεν εἰς μίαν μόνην ἀποικίαν καὶ συνώκισεν εἰς μίαν πόλιν τὴν ἐπὶ τῆς νίκης αὐτοῦ κληθεῖσαν Νικόπολιν σχεδὸν ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ὧν ἔβλεπε τὰς πόλεις ἐκλελειμμένας, καὶ ὧν οἱ κάτοικοι ἦσαν ἀνάστατοι καὶ ἡ γῆ πᾶσα σχεδὸν ἡρημωμένη. Ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας τὸ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως διάστημα ἐξέρκει πρὸς παραγωγὴν ὄλου τοῦ σίτου, οὗ ἔχρηζον οἱ κάτοικοι πρὸς διατροφήν αὐτῶν, τῆς δὲ ἄλλης χώρας σχεδὸν τὰ δύο τρίτα ἦσαν ἔρημα δι' ἀμέλειαν καὶ ὀλιγανθρωπίαν, ὥστε καὶ ὁ παρὰ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ (Ζ', σ. 106) ἐπεικῆς ἀνὴρ παρήνει ἀπονέμειν δωρεὰς καὶ προνόμια τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἔρημον καὶ ἀργὸν μένουσαν δημοσίαν γῆν· «ἐπεὶ νῦν γε (λέγει) καὶ τὰ πρὸ τῶν πυλῶν ἀγρία παντελῶς ἐστὶ καὶ αἰσχροῦ δεινῶς, ὥσπερ ἐν ἐρημίᾳ τῇ βαθυτάτῃ, οὐχ ὡς προάστειον πόλεως· τὰ δὲ γε ἐντὸς τείχους σπεύρεται τὰ πλεῖστα καὶ κατανέμεται· οὐκοῦν ἀξιὸν, ἔφη, θαυμάσαι τῶν ῥητόρων, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῷ Καφηρεῖ φιλεργοῦντας ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς Εὐβοίας συκοφαντοῦσι, τοὺς δὲ τὸ γυμνάσιον γεωργοῦντας καὶ τὴν ἀγορὰν κατανέμοντας οὐδὲν οἴονται ποιεῖν δεινόν· βλέπετε γὰρ αὐτοὶ δήπουθεν ὅτι τὸ γυμνάσιον ὑμῖν ἀρουραν πεποιήκασιν, ὥστε τὸν Ἱρακλέα καὶ ἄλλους ἀνδριάντας συχνούς ὑπὸ τοῦ θέρους ἀποκεκρύφθαι τοὺς μὲν ἡρώων, τοὺς δὲ Θεῶν· καὶ ὅτι καθ' ἡμέραν τὰ τοῦ ῥήτορος τούτου πρόβατα ἔωθεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλει καὶ κατανέμεται τὰ περὶ τὸ βουλευτήριον καὶ τὰ ἀρχεῖα· ὥστε τοὺς πρώτους ἐπιδημήσαντας ξένους τοὺς μὲν καταγελαῖν τῆς πόλεως, τοὺς δὲ οἰκτεῖρειν αὐτήν». Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἀχαϊκὸς ἔτι δεσμὸς κατὰ τὸν Πολύβιον ἠδυνήθη στείλαι εἰς ἐκστρατεῖαν μάχιμον δύναμιν 40000 ἀνδρῶν, ὁ Πλούταρχος λογίζεται αὐτὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ διὰ σύμπασαν τῆς Ἑλλάδα τὸ μέγιστον εἰς 3000 ἀνδρας, ὅσους μία μόνη πόλις ἄλλοτε, ἡ τῶν Μεγαρέων, εἶχεν ἐκπέμψασα εἰς Πλαταιάς, κατὰ συνέπειαν τῆς κοινῆς ὀλιγανδρίας, ἣν αἱ πρότεραι στάσεις καὶ οἱ πόλεμοι περὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν οἰκουμένην ἀπειρ-

γάσαντο, ἥς ὅμως ἡ Ἑλλάς μετέσχε πλεῖστον μέρος. Ὁ περιηγη-
 τῆς Πausανίας κατὰ τὰ μέσα τῆς δευτέρας μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος
 σχεδὸν ἀδιακόπως ἀπαντᾷ καὶ ἀναφέρει ἡμῖν μόνον ἐρείπια ἄλλοτε
 λαμπρῶν καὶ ἀκμαζουσῶν πόλεων καὶ πολιχνῶν, καὶ ἀλλαχοῦ
 εὐρίσκει παντελῆ ἐρημίαν καὶ μόνα τὰ ὀνόματα σωζόμενα. Καὶ
 οὕτως ὑπὸ τὸν αὐτὸν πένθιμον τόνον ἐξακολουθοῦσι λαλοῦντες
 περὶ ὀλιγανδρίας καὶ ἐξερημώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ μεταγενέστεροι
 Ῥωμαῖοι καὶ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, πενθοῦντες μετὰ ὑπερβολικῶν
 φωνασκιῶν τὴν ἐρήμωσιν τῆς κλεινῆς γῶρας καὶ νομίζοντες ὅτι
 μόνον ἡ σκιά τῆς πάλαι ἐνδόξου Ἑλλάδος σώζεται (*Fuit Grae-
 cia; nunc stat magni nominis umbra*)».

§ 5. Ἄλλ' ὅμως καὶ μετὰ ταύτην τὴν συχνάκις ἀναφερο-
 μένην καὶ ὀρηγουμένην ὀλιγανθρωπίαν καὶ λειψανδρίαν, ἣν μετ'
 ἀπιστεύτου ὑπερβολῆς περιστῶσι φθάνουσιν μέχρι παντελοῦς ἐξ-
 ερημώσεως, καὶ μετὰ τὰς συχνὰς μεταγενεστέρως βαρβαρικὰς
 ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας καὶ ἀνδραποδισμούς, ἐν οἷς μετ' ἀριθμη-
 τικῆς δὴ ἀκριβείας ἢ κυρίως μετὰ ῥητορικῆς φωνασκίας πολλάκις
 καὶ μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός ὑπολογίζονται τὴν ἐξόντωσιν
 τῶν κατοίκων διαφόρων πόλεων καὶ χωρῶν ἑλληνικῶν, οὐδέποτε
 ἐξέλιπεν ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἡμῶν διαρκεῖ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ
 ἐν ταύταις ταῖς πάλαι ἑλληνικαῖς χώραις, καὶ οὐδεὶς δύναται
 ἀποφαίνεσθαι συμφώνως πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ εὐσυνειδήτως τὴν
 παράτολμον γνώμην ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Ἑλλήνων ἐξωντώθη ἐκ τοῦ
 προσώπου τῆς Εὐρώπης. Αἱ πολυθρύλητοι σλαβικαὶ καὶ ἀλβα-
 νικαὶ ἐποικίσεις, ὑφ' ὧν νεώτεροί τινες ἱστορικοὶ διατείνονται ὅτι
 παντάπασιν ἐξεδιώχθη καὶ ἐξηφανίσθη ἢ ἀπερρόφηθη ἡ ἑλληνικὴ
 φυλὴ, περιορίζονται μόνον εἰς τινὰ μέρη τῆς γῶρας, ἐν δὲ ταῖς
 ὀρειναῖς χώραις καὶ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν νήσων εὐρίσκεται ἔτι
 πάντοτε γενεὰ ἀνθρώπων, ὑπομιμνήσκουσα ἡμῖν ζωηρῶς τοὺς
 ἐνδόξους προγόνους αὐτῆς οὐ μόνον διὰ τῆς γλώσσης, τούτου τοῦ
 καθ' Ἡρόδοτον κατ' ἐξοχὴν γνωρίσματος καὶ τοῦ πάλαι ἑλληνισμοῦ,
 ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ διαπλάσεως
 τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, διὰ τῆς εὐφυΐας, τῆς φαντασίας καὶ
 τῶν ἄλλων διανοητικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῶν ἠθῶν αὐτῆς, ἐν

οἷς πιστότατα διασώζονται καὶ τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν προγόνων. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐποικήσασαι καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἀναμιχθεῖσαι ξένοι φυλαὶ οὐχὶ μόνον οὐτ' ἐξώντωσαν οὐτ' ἀπερρόφησαν τὴν ἐλληνικὴν φυλὴν, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξαν ἐντελῶς ἀνίσχυροι, ὅπως ἀντιστῶσι πρὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τὴν παντελεῖ μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐξομοίωσιν αὐτῶν. Διότι ἄπειροι τοπικαὶ καὶ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς γῆς καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ οὐρανοῦ, ἡ οὐδέποτε παντελῶς διακοπεῖσα παράδοσις τῆς προγενεστέρας λαμπρότητος καὶ δόξης ἢ αἰείποτε ἀναζωογονήσασα καὶ ἐμψυχώσασα τὸ ἐλληνικὸν εἶνος καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τῶν ἐσχάτων δυστυχιῶν αὐτοῦ, — πάντα ταῦτα συνετέλεσαν ἰσχυρῶς, ὅπως ἐξελληνισθῶσιν ἐντελῶς οἱ ἀόρητοι ἔθνη ἐπώλησάν ποτε εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος, καὶ ἐπομένως κατὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, κατὰ τὸν φυσικὸν καὶ πνευματικὸν χαρακτῆρα, κατὰ τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα, κατὰ τὴν περὶ τὰς τέχνας φιλοκαλίαν καὶ τὴν περὶ πάσας τὰς πράξεις φιλοτιμίαν, κατὰ τὸν ἐπιχειρηματικὸν καὶ ἐπήβολον νοῦν, κατὰ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἀκάθεκτον τάσιν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ἀσιατικῆς δεσποδαιμονίας καὶ δουλοφροσύνης χειραφέτησιν, τέλος κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἧς πᾶς ἀμιγῆς ξενισμῶν ἰδιωτισμὸς φέρει γνήσιον τὸν τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτῆρα, οἱ νῦν Ἕλληνες, ὅπου γῆς καὶ ἀν' ὧσιν, εἰσὶ καὶ δικαίως κρίνονται γνήσιοι κατ' ἀδιάκοπον σειρὰν διαδοχῆς ἀπόγονοι τῶν πάλαι ποτὲ ἐνδόξων προγόνων αὐτῶν.

§ 6. Ἐν γένει σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι τὸ χυῖς καὶ πρῶην πολυθρύλητον ζήτημα, τὸ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅπερ ἀπὸ καθαρῶς ἱστορικοῦ, οἷον ὠφελε διαμεῖναι, εὐθύς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνακινήσεως αὐτοῦ ἐξέπεσεν εἰς ἐμπαθεῖς πολιτικὸν ζήτημα, σήμερον θεωρητέον ὡς ἄργον ζήτημα. Διότι, ἐὰν σκοπὸς αὐτοῦ ἦν τὸ ἀποδείξαι ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες εἰσὶν ἀπ' εὐθείας καὶ κατ' ἀδιάσπαστον γενεαλογικὴν σειρὰν ἀπόγονοι οἱ μὲν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἢ Περικλέους, ἢ τοῦ Λεωνίδα καὶ Ἐπαμεινώνδα, οἱ δὲ τοῦ Φειδίου ἢ Πραξιτέλους κ. τ. τ., ἢ τούναντίον ὅτι οὐδεὶς τῶν νῦν Ἑλλήνων φέρει ἐλληνικὸν αἷμα

κυκλοφοροῦν ἐν ταῖς φλεψίν, κατ' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ὑποθέσεις ἐξοκέλλει εἰς τὰς ἀτοπωτάτας παραδοξολογίας. Ἐάν δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἦν ἄλλος, τὸ ἀποδείξαι ὅτι ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ ἔμεινεν οὐχὶ ἀμιγῆς ἑτεροφύλων στοιχείων καὶ ὅτι εἰς τὰ αἷμα αὐτῆς ἐνεκεντρίσθη μὴ γνήσιον ἐλληνικὸν αἷμα, τότε τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὁ ἀναλλοίωτος νόμος τῆς ἐπὶ αἰῶνας διατηρήσεως καὶ ἀνανεώσεως οἰουδήποτε ἔθνους, καὶ ἐπομένως τότε οὐδεμίαν χρεῖαν τοῦ καταναλωσάτω τὴν ἐρευναν καὶ πολυμάθειαν πρὸς ἀπόδειξιν τῶν στοιχειωδῶστων ἐθνογραφικῶν γνώσεων, ἃς εὐκόλως ἀρύεται τις καὶ ἐκ τῆς ἐθνογραφίας τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ φύλου, οἷαν ἡμεῖς παραλείπομεν ἐνταῦθα, ὡς ἀπάγουσαν τοῦ σκοποῦ ἡμῶν, ἀλλ' εὐρίσκει τις μεθοδικῶς ἐκτεθειμένην ἐν παντὶ ἱστορικῷ περὶ Ἑλλάδος πονήματι (βλέπε ἰδίως K. F. Hermann ἐν πολιτικαῖς ἀρχαιότησι, καὶ St. John, The history of the manners and customs of ancient Greece. London. 1842. Vol. 1, p. 3—28), — καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ σχηματισμοῦ τῶν νέων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν κατὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην. Ὡς δὲ ἐκινήθη τὸ ζήτημα μᾶλλον χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἐν' ἀποσβεσθῆ ὁ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων καὶ πασχόντων Ἑλλήνων μέγας ζῆλος καὶ ἐνθουσιασμός τῶν φιλελλήνων εὐρωπαϊῶν ἰδιωτῶν τε καὶ κυβερνήσεων, καὶ ὡς πάλιν τότε ἔδωκεν ἀφορμὴν τοῖς τελευταίοις, ὅπως ὑπερμαχήσωσι τῶν Ἑλλήνων ὡς ἀπογόνων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ, καὶ ἐπομένως ἐκρίθη ἀναπόσπαστον τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ζήτημα, — οὕτω καὶ ἐσχάτως τιοῦτον ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ κριτικωτάτου τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Γερβίνου, ὑφ' οὗ καὶ ἐξετέθησαν τὰ καιριώτατα καὶ κεφαλαιωδέστερα περὶ τούτου (ἴδε Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts Tom. E', σ. 104—113).